

Az Actio Catholica és a politika

GIANONE ANDRÁS

1970-ben született. A Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium történelem-francia szakos tanára. Az ELTE doktorandusza.

Az Actio Catholica (AC) a 20. század nagyhatású katolikus mozgalma, mely a világiaknak az egyház apostoli munkájába való bevonását tűzte ki céljául. Szervezett formájában XI. Piusz pápa indította el 1922-ben a Katolikus Akciót, de már elődei, mint például X. Piusz is használták — kisbetűvel írva — ezt a kifejezést megnyilatkozásaikban. Sokat tett az Actio Catholica felvirágoztatásáért az utód, XII. Piusz is. E pápák által írt körlevelek, enciklikák, levelek és egyéb dokumentumok alapján világos képet kaphatunk az Actio Catholica főbb ismertetőjegyeiről, alapelveiről.

Ezek az alapelvek többek között az AC és a politika viszonyát is meghatározzák. E tanulmány a pápai megnyilatkozások mellett a magyar Katolikus Akció szervezeti és működési szabályzata, valamint az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzött források és a szakirodalom alapján mutatja be a magyar Actio Catholica és a politika kapcsolatát az 1932 és 1948 közti időszakban.

Az Actio Catholica és a pártpolitika

Alapelvek

¹Gergely J.: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*. Budapest, 1997, 108.

A lelkipásztorkodó papság politikai szerepvállalását külön engedélyhez kötötte az Egyházi Törvénykönyv (vö. CIC 139. kánon). Maga XI. Piusz pápa sem nézte jó szemmel a politizáló papokat, különösen nem az ilyen főpapokat. Ezt jól mutatja, hogy a Szent-szék megakadályozta a magyarországi politikai főpapok (például Vass József) egyházi előmenetelét.¹

²XI. Piusz pápa *Quae Nobis levele*. Közli Dombi József: *A katolikus akció vezérkönyve*. Gyulafehérvár, 1938, 176.

Az AC — egyik meghatározása szerint — az egyházi hierarchia, a klérus kinyújtott karja, „a világi hívek bizonyos fokú részesedése a hivatalos apostolkodásban”.² Ezért a Katolikus Akciónak — a papság mintájára — a pártpolitikán kívül kell állnia. Ez az Actio Catholica és a politika viszonyának egyik meghatározó eleme. XI. Piusz pápa, aki ezt a kérdést szinte az összes Actio Catholicáról szóló levelében tárgyalja, a litván püspöki karhoz intézett levelében így ír: „Midőn a katolikusok a Katolikus Akciót igazgatják vagy abban részt vesznek, emlékezzenek arra, amit (...) XIII. Leó (...) bölcsességgel elrendelt: »kerülni kell azt a téves felfogást, mely a vallást valamely politikai párttal azonosítja (...). Ez a vélekedés a politikai ellentéteket a vallás szent területére tolja át, megbont minden testvéries egyetértést és számtalan szerencsétlenségnek nyit tárt kaput.«”³

³XI. Piusz pápa *Peculiaris quadam levele*. Közli Dombi: i. m. 173.

⁴Zsigmond László
(szerk.): *Politikai és
szociális enciklikák*
XIX-XX. sz.,
Bp., 1970, 53-54.

⁵XI. Piusz pápa
körlevele a katolikus
akció érdekében.

⁶Mindszenty József:
Emlékirataim.
Vaduz, 1988, 142.

⁷Az AC ügyrendje, 5§.
Bp., 1937, 6.

Actio Catholica és pártpolitika a Horthy-korszakban

⁸Beke Margit (szerk.): *A
magyar katolikus
püspökkari
tanácskozások története
és jegyzőkönyvei
1919-1944 között, I-II.,
München-Bp., 1992.
(a továbbiakban Pt)
1919-44. II/115.
⁹Pt 1919-44. II/165.*

¹⁰Esztergomi Primási
Levélár (EPL)
Cat. D/c 4286-1940.
és 4163-1940.

¹¹Gergely: i.m. 108.

¹²Seres Ferenc:
*Mihalovics Zsigmond
élete és művei,*
Pilisszentlélek,
1993, 25-26.

A pápát nemcsak elvi megfontolások vezethették a pártpoliti-
ka-mentesség hangsúlyozásában. A fasizmus Itáliájában az állam-
hatalom féltékenyen figyelte a Katolikus Akció szervezeteinek si-
keres tevékenységét. Az 1929-es lateráni szerződéshez csatolt kon-
kordátumba bekerült ugyan az, hogy „az olasz állam elismeri az
»Actio Catholica Italiana«-tól függő szervezeteket”, de csak azzal
a feltétellel, ha ezek „a Szentszék rendelete értelmében működé-
süket minden politikai párton kívül (...) fejtik ki...”.⁴ Két évvel ké-
sőbb a pápa a fasizmust elítélő körlevéllel fordult a világ közvé-
leményéhez, mert Mussolini feloszlatta az olasz AC ifjúsági szer-
vezeit, arra hivatkozva, hogy a mozgalom több jelentős szemé-
lyisége korábban néppárti tag vagy vezető volt, és, hogy az AC
sok szempontból maga is pártnak tekinthető.⁵ Egyébként a hitleri
Németországban is politikai pártnak tekintették az ottani Actio
Catholicát.⁶

A magyar Actio Catholica ügyrendjében is a pápai irány-
elveknek megfelelően szabályozták — hacsak egyetlen lakonikus
mondattal — a Katolikus Akció és a pártpolitika viszonyát: „Az
Actio Catholica mozgalmaiba pártpolitikát bevenni tilos.”⁷

A fentiek szellemében 1936-ban, hogy elejét vegyék a vádak-
nak, Serédi Jusztinián esztergomi érsek javaslatára a püspökök bi-
zalmasan figyelmeztették az AC, illetve a mozgalom pilléréül
szolgáló katolikus egyesületek és az egyházközségek vezetőit,
hogy semmiféle politikai párttal vagy szervezettel semmilyen kö-
zös rendezvényben ne működjenek együtt.⁸

Ugyancsak az Actio Catholica alapszabályát alkalmazta a her-
cegprímás, amikor az 1938. március 16-i püspökkari tanácskozá-
son bejelentette, hogy Kovács Sándort felmentette az AC országos
titkári állásából, mert képviselőnek jelöltette magát. A hercegprí-
más az eset kapcsán arra kérte püspöktársait, hogy az AC-ban ve-
zető szerepet játszó papnak csak akkor adjanak engedélyt a kép-
viselőjelöltségre, ha egy évvel előbb lemondott az AC-ban viselt
tisztségéről.⁹ 1940-ben, amikor a visszatért Felvidéken választá-
sokra készültek, Serédi újból szükségesnek látta leszögezni a
munkácsi és a rozsnyói püspökhöz írt levelében, hogy a Katoli-
kus Akcióban vezető szerepet játszó személyiségeknek tilos az ak-
tív politizálás. Két püspöktársához hasonlóan ő sem engedte,
hogy az egyházmegyei AC igazgató egyidejűleg képviselőjelölt is
lehessen. Ezért Gregorovits Lipót esztergomi AC igazgatónak föl-
kellett hagynia a politizálással.¹⁰

Részben ellene mond az előbbieknél, hogy az AC egyik világi
társelnöke, gróf Zichy János egyben pártvezér is volt.¹¹ Az orszá-
gos igazgató, Mihalovics Zsigmond pedig a Budapest Székesfővá-
ros Törvényhatósági Bizottságának, sőt, 1942-től — e törvényható-
sági bizottság által megválasztva — a Magyar Országgyűlés Fel-
sőházának is tagja volt.¹² Ami Zichyt illeti, semmilyen adat nem
utal arra, hogy, ténylegesen befolyásolta volna az AC működését.

Mihalovics pedig az említett két testületben nem pártpolitikusként volt jelen. Egyébiránt a felsőházban — amelyben az AC elnöke, a mindenkori hercegprímás és a szintén püspök ügyvezető elnök is helyet foglalt — a pártalapú szervezkedés tilos volt.

A 40-es évek második felében különösen Czapik Gyula egri érsek, az AC ügyvezető elnöke hangsúlyozta a mozgalom politika-mentességét. Többek között a kulturális szakosztály társadalompolitikai csoportját kérte arra, ne foglalkozzék a napi politikát érintő kérdésekkel.¹³ Óvott az iskolaharc kitörésétől is, amikor 1946-ban a hitvallásos iskolák a sajtótámadások keresztjébe kerültek.¹⁴

Amikor 1945-46 folyamán megújult az AC országos szakosztályainak vezetősége, az új személyek kiválasztásánál — a korábbi gyakorlatnak megfelelően — fontos szempont volt Mihalovics számára is, hogy „a szakosztályok munkatársai lehetőleg pártok felett álló egyénekből soroztassanak”.¹⁵

¹³EPL 6387-1946.

¹⁴EPL 2455-1946.

¹⁵EPL 605-1946.

Az Actio Catholica részvétele a politikában

Alapelvek

Az, hogy az AC távol tartja magát a pártpolitikától, korántsem jelenti azt, hogy életében a politika ne játszott volna fontos szerepet. Egyrészt bátorítja tagjait a közéletben való részvételre, ahogy ezt már korábban is megtették a pápák. Maga XI. Piusz is idézi egyik elődjét, amikor kifejti véleményét erről a kérdésről: „Mint magán polgárok azonban szabadon élhetnek szavazó jogukkal... Sőt súlyos kötelességmulasztást követnének el, ha képességük arányában városuk, tartományuk, államuk politikájával nem törődnének, annyiival is inkább, mert a katolikusok, hogy ismét XIII. Leó pápa szavaival éljünk (*Immortale Dei* körlevél), »éppen a mondott tan miatt kötelesek az ügyeket feddhetetlenül és hitből intézni. Ezzel szemben, ha tétlenül maradnak, a kormánygyeplő olyanok kezébe kerül, kiknek felfogása a boldogulásra nagyon gyöngye kilátást nyújt.«¹⁶

Az AC nemcsak bátorítja tagjait a politikai életben való aktív részvételre, hanem „alkalmasabbá teszi őket a közhivatalok viselésére azáltal, hogy életszentségre és a keresztény kötelességek lelkiismeretes teljesítésére neveli.”¹⁷ Ezért is hasznos többek közt az állam számára az AC működése.

Kivételesen előállhat olyan helyzet is, amikor magának az AC-nak kell kiállnia a politikai küzdőtérré, akkor, ha az egyház érdekei forognak veszélyben: „De ha a politikai kérdések valaha is a katolikus érdekeket vagy az egyház erkölcsi tanítását veszélyeztetnék, a Katolikus Akciónak nemcsak szabad, hanem kötelessége is befolyását latba vetni, nem a magánérdekek vagy a politikai pártok javára, hanem az egyház és a lelkek legnagyobb hasznára, melyeknek virágzásával a közjólét elválaszthatatlanul összefügg.”¹⁸ Ezt az irányelvet Czapik érsek úgy fogalmazta meg 1946-ban, hogy az AC, lévén egyházi intézmény, nem foglalkozik poli-

¹⁶Lásd a 3. jegyzetet.
Közli: Dombi: i.m. 173.

¹⁷Lásd a 2. jegyzetet.
Közli: Dombi: i.m. 177.

¹⁸XI. Piusz pápa levele az argentinai püspöki karhoz. Közli: Dombi: i.m. 193.

titkával, de vannak olyan esetek, amikor a politika tisztán egyházi kérdésekbe avatkozik bele. Ilyenkor kénytelen az AC „politizálni”.¹⁹

¹⁹EPL 2456-1946.

A Magyar Actio Catholica ügyrendje a fenti pápai irányelvek alapján a mozgalom céljai közé sorolta, hogy az AC „a magyar katolikus társadalom minden erejét és jóindulatú készségét (...) a hitélet, az egyház és a haza érdekében (...) egyesítse” és „a katolikus jogok és érdekek védelmét (...) szorgalmazza”.²⁰

²⁰Az AC ügyrendje 1§, i.m. 5.

Az Actio Catholica politikai tevékenysége a Horthy-korszakban

A Horthy-korszakban az AC direkt politikizálása nem jellemző. Erre nem is volt szükség, mert az országgyűlés mindkét házában volt az egyháznak hivatalos képviselője. A felsőházban az összes megyéspüspök mellett más főpapok is helyet foglaltak, a képviselőházban pedig a korszakban végig ott ültek kereszténypárti képviselők — soraikban papokkal.²¹ Ugyanakkor az AC segédkezett több törvényjavaslat (például a munkaszünetről, a család- és erkölcsvédelemről szóló javaslatok) kidolgozásában.²²

²¹Gergely: i.m. 109.

²²Pt 1919-44. I/503-505, illetve u.o. II/85. és EPL D/a 633-1935.

Az Actio Catholica politikai tevékenysége 1945-1948-ban

Az 1945-1948 közti időszak jellemző vonása az AC tevékenységének átpolitizálódása. Míg a Horthy-korszakban az egyházi érdekeket az állam oldaláról nemigen fenyegette veszély, addig az új népi demokrácia, az egyre inkább kommunista befolyás alatt álló államhatalom igyekezett az egyház társadalmi súlyát csökkenteni, tisztán vallási jellegű megmozdulásokat, például zárandoklatokat is betiltottak.²³ Ebben az egyházra kényszerített világnézeti harcban, ahol Mindszenty legkiválóbb munkatársai — saját szavai szerint — az AC „rátermett vezérkarából” kerültek ki,²⁴ az AC minden tevékenysége politikai tartalmat kapott. Így például az AC-nak a külföldről érkezett segélyek szétosztásában játszott szerepe „idegesítette” a kommunistákat.²⁵ Érdeklődésüket jelzi, hogy a politikai rendőrség is figyelemmel kísérte az AC munkáját. Szappanyos Béla országos ifjúsági titkár és Mihalovics Zsigmond is említést tesz erről Mindszentynek írt levelében.²⁶

²³EPL 2794-1946.

²⁴Mindszenty: i.m. 131.

²⁵EPL 4462-1946, 6121-1946.

²⁶EPL 1744-1946 illetve 5859-1946.

Az AC-n belül is nagyobb hangsúlyt kapott a politika. Például az AC országos központjából politikai információkat is küldtek (többek közt a Kisgazdapárton belüli ellentétekről) a primásnak.²⁷ A kulturális szakosztály keretében pedig 1945 folyamán létrejött egy csoport, mely aktuális társadalmpolitikai témájú előadásokat, ankétokat szervezett, írásokat adott ki. E csoport jelentőségét növelte, hogy tagjai közül nevezte ki Mindszenty a kulturális szakosztály elnökét, elnökhelyettesét, az országos kulturális titkárt, sőt a szociális és karitatív szakosztály vezetőjét is.²⁸

²⁷EPL 6121-1946.

²⁸EPL 6379-1946.

Az „állam” és az egyház összeütközésének az egyik legfontosabb helyszíne az iskola volt, melynek szerepe a jövő generációk nevelésének köztudottan döntő fontosságú. A kötelező iskolai hitoktatás és a hitvallásos iskolák megőrzése olyan cél volt, amely az AC-t is csatasorba állította. Erre a célra jött létre az AC kerete-

²⁹Beke Margit (szerk.):
Pt 1945-48. Köln-Bp.,
1992, 41, 54, 77, 89,
106, 107, 108, 128, EPL
2456-1946, 4610-1946.
³⁰Mindszenty: i.m. 120-128.
³¹Pt 1945-48, 174-175,
Mindszenty: i.m. 170-178.
³²Pt 1945-48, 338, 377,
Mindszenty: i.m. 128,
Havasy Gy. (szerk.):
*A magyar katolikusok
szervezései 1944-1989.*
Bp., 1990-1991, 70-71.

in belül a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége, melynek főszer-
vezője Lénárd Ödön piarista, az AC országos kulturális titkára
volt.²⁹ A szülőszövetség először 1946 tavaszán lépett a nyilvános-
ság elé, tiltakozva a sajtóban indított rágalomhadjárat és a ren-
dőrség házkutatásai ellen, melyekkel a katolikus iskolát a reakció
fészkének akarták beállítani.³⁰ Igen jelentős akciója volt a szülő-
szövetségnek egy évvel később az, amikor több száz helyi szerve-
zet tiltakozott — sikeresen — a kötelező hitoktatás fakultatívvá
tétéle ellen.³¹ Az iskolák államosításának megakadályozására szer-
vezett hasonló tiltakozás azonban már nem hozott eredményt. A
szülőszövetség akciói is beletartoztak az egyház és a kommuniz-
mus közti politikai küzdelembe. Ezt támasztja alá Lénárd Ödön-
nek és a szervezet világi elnökének dr. Tóth Miklósnak 1948-as le-
tartóztatása és elítélése is.³²

Zárógondolatok

Egyház és politika viszonya fontos, érdekes és sokszor fölvetődő
problémája a Krisztus születése óta eltelt két évezred történelmé-
nek. Az egyház ma is részese a politikai életnek, ma is fontos kérdés
például — különösen választások idején —, hogy szabad-e a temp-
lomi szószékről politizálni, hogy a katolikus szervezetek együttmű-
ködjenek-e politikai pártokkal. E kérdések megválaszolásában se-
gítséget nyújtanak azok az irányelvek és az a gyakorlat, melyek a
katolikus egyház 20. századi történelmének meghatározó jelentősé-
gű mozgalma, az Actio Catholica és a politika viszonyát jellemezték
1932 és 1948 között Magyarországon.

Az Actio Catholicának a politikához való viszonyát alapvetően
két elv határozza meg. Egyrészt az AC mint egyházi jellegű szer-
vezet nem foglalkozik politikával, különösen a pártokkal való
együttműködéstől ódzkodik. Másrészt rendkívüli helyzetekben az AC
köteles a magasabb célok érdekében részt venni a politikai életben.

E két elv érvényesülése nyomon követhető a magyar Actio Catho-
lica életében is. A Horthy-korszakban az AC nem politizált. Az 1945-
48-ig tartó vészterhes időszakban pedig, amikor szinte minden politi-
kai töltetet kapott, az AC maga is a politikai csatatér egyik bábuja lett.

Az AC és a politika viszonyát XI. Piusz államtitkárának, Gas-
parri bíborosnak a szavai így világítják meg: „A katolikus akció
nem anyagi és földi, hanem lelki és mennyei eszményekért küz-
dő, szervezett társadalmi tevékenység, s mivel nem politikai, ha-
nem vallási tevékenység, teljesen az egyházi hatóságtól függ. Ha
a dolgok szükségszerű kapcsolatánál fogva mégis szociális és
gazdasági térre kell lépnie, amelyen politikai kérdésekkel is vo-
natkozásba jut, azt is csak természetfeletti érdekek biztosítása, az
egyének és népek valláserkölcsei fellendülése érdekében teszi.”³³

³³Közli: Szántó Antal:
A katolikus akció,
Sopron, 1930, 112.